

הספד על אמי, צפורה ורדי, 17 מאי 2019

אמי, צפורה ורדי, בת התשעים ומשהו, נפטרה ב-17 במאי 2019, כתוצאה מנפילה שעברה שבוע לפני כן. היא נפטרה שעתיים לפני שמטוסי נחת בישראל. הייתי רוצה לפתוח בציטוט מסיפור קצר שכתבה אמי לפני שנים רבות, על אודות אהבתה לספרים ורצונה, כבר בכיתה ה', להיות סופרת.

"מה תרצי להיות כשתהיי גדולה?
"סופרת", אמרתי בביטחון מוחלט.
"עלי והצליחי" – הצטחק.

ומאז אני סופרת.
סופרת אני וסופרת. כמה היינו, הורי, אחיי ואחיותיי, וכמה נשארנו. כמה היו דודיי ודודותיי, בני דודים ובנות דודים וכמה נשארנו. סופרת כמה מחבריי הנשארים נפלו. סופרת את בני חבריי, חוזרת חלילה וסופרת, אבל העיקר – סופרת.
בשנים האחרונות התחלתי לספור את השערות הלבנות על ראשי. אחר כך, הפכתי את היוצרות והתחלתי לספור את השחורות שנתרו, כך הספירה קלה יותר.
סופרת וסופרת. וכי תמה יש בדבר, הלא כבר בכיתה ה' ידעתי שאהיה סופרת!

אמשיך בסיפור על אודות אמא, התופס לדעתי חלק ממהותה.
לפני כחמש עשרה שנה, באחד מביקורי בארץ, התלוננה אמא על כאב גב חזק. הזמנתי רופא לשירות ביקור בית.
הדוקטור נתנה לאמא, ללא שאלות מקדימות, זריקת וולטרן לשיכוך הכאב. הסתבר שלאמא הייתה רגישות אלרגית לכך, ומספר דקות לאחר שהרופאה הלכה נכנסה אמא למצב הלם. הזעקתי אמבולנס.
בימים הרחוקים ההם טרם נקבעו בכפר שמות לרחובות בכפר הרא"ה והאמבולנס התקשה למצוא את דרכו לבית. לבסוף נאלצתי למוצאו פיזית ופחות או יותר להובילו ביד לבית הורי.
אמא הייתה קרובה לחוסר הכרה והחרדה חלחלה בי שאנו קרובים לאבדה.
כשהפרמדיקים נגשו אל אמא כדי לבדוק ולהעריך את מצבה פקחה אמא את עיניה ופלטה לעברם בדיחה. הבנתי שלפחות את המשבר הנוכחי עברנו.
נאספנו כאן כדי להספיד את אמי, אך לא אותה בלבד. היא מאחורוני השרידים של הדור הגדול, הדור אשר שרד את השואה והמשיך הלאה לייסד ולבנות את מדינת ישראל.
אנו חייבים לאמי, לאבי, שנפטר ב-2014, ולכל דורם, חוב לא יסולא של הכרת תודה על הישגיהם המפליאים.
אמא נולדה בסוף שנות העשרים של המאה שעברה למשפחה חסידית בהונגריה.
הוריה היו רבקה מטל ונפתלי צבי מנדל. בת זקונים, כשלפניה שני אחים ושלוש אחיות.
דאס קינד, הילדה, כך נקראה בפי המשפחה. סיפוריה על ילדותה מאושרים למדי, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.
השואה בהונגריה החלה במרץ 1944. באמצע מאי, אמא, הוריה ואחיותיה הובלו בטרנספורט לאושוויץ.
את שני אחיה גייסו שנים קודם לעבודות כפייה.
ברכבת התיידדה אמא עם חבורת צעירים שתכננה בריחה מהרכבת, אף שללא ידיעה מוקדמת על הצפוי להם באושוויץ. אמא רצתה להצטרף, אך נאמנתה למשפחתה גברה והיא נשארה.
אמא שרדה את אושוויץ בעזרת רצון עז לחיים, תועפות תושייה, וכן נסים לא מעטים.

בהגיעם לאושוויץ היה עליהם להיעזר באסירים שקיבלו את פניהם כדי לרדת מקרונות הבקר הגבוהים בהם הובלו.

בת כמה את, שאל האסיר שהורידה, למראה קומתה, שהגיעה בשיאה לכמטר וחצי. שש עשרה, ענתה. אמרי 'שמונה עשרה', פלט האסיר ועבר להוריד את הבא בתור. אמא לא הבינה, אך מספר דקות אחר כך עמדה כבר בתור לסלקציה. אחיותיה עמדו כבר בצד ימין, הוריה כבר נשלחו לשמאל ומטה הקצין הגרמני התווה כבר לאמא את צד שמאל – תאי הגזים. ואז נעצר המטה באוויר והקצין שאל גם הוא, בת כמה את. בלי להבין איך, קפצה פתאום לפי אמא התשובה 'שמונה עשרה'. מטה הקצין נסב ושלח את אמא לצד ימין – מחנה העבודה. (וידאו קצר מתוך עדותה של אמא על הגעתה לאושוויץ ניתן לראות כאן).

במחנה העבודה ניצלה אמא את ידיעתה בשירים פולניים שלמדה מאחותה מאנצי, שחזרה מביקור ממושך מענף המשפחה בפולין.

האסירות הפולניות הגויות, האחראיות על חלוקת האוכל, התמוגגו מההונגריה הקטנה השרה להם משיריהם ומזגו לאמא מרק סמיך ומזין מקרקעית הסיר, במקום מרק מימי מחלקו העליון. הדבר הוסיף לא מעט לסיכויי השרידה מעל לתקרת הזמן שהוקצבה וחושבה בקפידה ע"י הגרמנים. בינואר 1945, עם התקרב הצבא האדום, נטשו הגרמנים את אושוויץ, ואתם כל האסירים הבריאים, לצעדת המוות לכיוון גרמניה.

אמא שרדה גם את הצעדה, עד שבוקר אחד נוכחו כי השומרים הגרמניים נעלמו והותירו חופשיים. בדי עמל מצאה אמא דרכה אל עיירת הולדתה בהונגריה. רק כלבם של השכנים הכיר אותי, ספרה. לבסוף הגיע חזרה גם אחיה, בנימין אליעזר, שאיבד בשואה אישה וילדה. שניהם היו הניצולים היחידים מהמשפחה ושניהם מצאו את דרכם מאוחר יותר למחנות העקורים בגרמניה.

במחנה העקורים פגשה אמא את אבא. בפגישתם הראשונה העביר לה אבא שיעור בתלמוד. איך מצאה חן בעיניך הפגישה? שאלתיה. ראיתי שהוא תלמיד חכם, והערכתי זאת מאוד, ענתה. גם האח, הגם שלא התלהב מהנטייה הציונית, נתן את ברכתו. אם ציוני, אזי לפחות תלמיד חכם. נטייה ציונית זו הפרידה מאוחר יותר בין אמא לאחיה שהיגר לארה"ב, בעוד שאמא, ציונית נלהבת למרות הרקע החסידי, המשיכה עם אבא לחיי חלוציות בארץ ישראל. (קרוב ל-30 שנה נותקו פיזית אמא ואחיה, עד שהשיגה ידה ב-1974 לבקרו בארה"ב).

אמא עלתה לפלשתינה של אז דרך מה שיוודע מאוחר יותר כעלייה ד', עם מסמכים 'משופצים'. היא הגיעה כשבועיים לפני הכרזת האו"ם בנובמבר 1947 ואבא כחודש וחצי אחריה, כחלק מקבוצת 'אחדות', שנוסדה במחנות העקורים בגרמניה.

בהגיעם ארצה גויסו למה שייהפך עם הכרזת המדינה לצה"ל. באוקטובר 1948 הסתננו דרך קווי המצרים לבארות יצחק של אז, צמוד לעזה, כדי לתפוס קו במקום קבוצת המייסדים המקורית של היישוב, שעמדה במחיר כבד בהתקפה המצרית ביולי. כך הגנו על הנקודה תחת הרעשות מצריות שנמשכו עד הסכמי שביתת הנשק עם מצריים בפברואר 1949.

חודש אח"כ, בפורים, נישאו הורי בחתונה משולשת. (ב-2019 כל גברים משלושת הזוגות אינם זה מכבר. אמא היא הראשונה בין נשות שלוש הזוגות להיפרד מאתנו).

ב-1950 עלתה קבוצת אחדות כדי להשתתף בהקמת קיבוץ בכרמל, ניר עציון, כ-15 ק"מ דרומית לחיפה.

כחמישים זוגות, רובם ככולם ניצולי שואה, ובהם גם שרידים מכפר עציון, שלזכרו הוקם היישוב. שלושה ילדים נולדו להורי: אחותי רבקה, הילדה הראשונה שנולדה בקיבוץ, אני, משה, ואחי הצעיר נפתלי.

אמא השתלטה בזריזות על העברית, וכך למדנו אנו הילדים את העברית, השפה היחידה כמעט שדוברת בבית, כשפת אם תרתי משמע. גם בקריאת ספרים עברה אמא כמעט בלעדית לעברית, ושיפרה את השפה ע"י תשבצים, תחביב בו התמידה עד סמוך לסוף.

למרות החינוך הפורמלי המצומצם יחסית שאמא קיבלה (בהונגריה חינוך חובה כלל שש שנים), היא הייתה מילדות תולעת ספרים (בבית האחיות הגדולות קבעו לגבי הספרות הראויה לקריאה). וכך, ספרים, תשבצים ומילון הרחיבו את הבסיס הפורמלי. בניר עציון הוסיפה באמצעות חוגים גם את השפה האנגלית, על הגרמנית אותה הביאה עוד מהונגריה.

מאוחר יותר עזרה האנגלית לאמא בהשתלבות בשכונת האמריקאים ובמסעותיה לארה"ב. כך גם יצרה קשר בלתי אמצעי עם ארוסתי פם, שהבאתי ב-1986 הביתה, והשתיים הפכו ידידות קרובות.

אני חמות גרועה, נהגה אמא לומר. אני אוהבת את כלתי, ובכל ביקור שלי בארץ דרשה אמא מידי לידעת מה עם פם.

את מושגי היסוד במלאכת עקרת הבית קלטה אמא מאמה שלה, שהייתה בעלבוסטע לתפארת. הייתי אכלנית מפונקת למדי, סיפרה אמא, אך אהבתי את העוגות והפשטידות של אמא. כך הפכה אמא בניר עציון לאחראית חדר האוכל של בית ההבראה.

בשלהי 1967 עברה המשפחה למושב כפר הרא"ה, מה שהיווה עקירה של ממש. אני זוכר את אמא בוכה במשאית.

גם בכפר הרא"ה הפכה אמא לאחראית חדר האוכל בישיבת בני עקיבא בכפר, אחר כך אקונומית בישיבה החקלאית, ושוב אם בית בישיבה.

אך אמא לא זנחה את אהבתה לספרים וקריאה. היא הפכה את תחביבה למקצוע, רכשה תואר בספרנות באוניברסיטת בר-אילן והפכה ספרנית במוסד בן יקיר שבכפר.

בבן יקיר, שתלמידי הגיעו ממשפחות קשות, הפכה את הספרייה לנווה מדבר ונמל מבטחים לתלמידים ועובדים כאחד.

בנוסף, עבדה שנים ארוכות כספרנית מתנדבת בספרייה הציבורית של כפר הרא"ה. העבודה בספרייה שמשה לה להכיר קוראות וקוראים כאחד, שנהנו לשוחח עם אמא הן על עולם הספר והן מחוצה לו.

בעוד שאבא היה תלמיד חכם מוערך, וכך טווה את קשריו, אצל אמא כישוריה החברתיים חבבוה על הכל.

כפר הרא"ה ושכונת בית חזון הפכו ביתה החדש. סיפוריה וחוש ההומור שלה קסמו למבוגרים וילדים כאחד.

לצעה, משתי נחמותיה, נחמה רמן ונחמה דיסון, נאלצה להיפרד פרידה מוקדמת. בתחילת שנות התשעים 'אמצו' אמא ואבא משפחת עולים מבלרוס – טניה ומיכאל שולמן. הם, ילדיהם ומאוחר יותר נכדיהם הפכו חלק אינטגרלי מהמשפחה וזכרו לאמא 'חסד נעורים' גם בשנים הקשות, עד הסוף ממש.

על השואה למדתי כילד מאמא מן הסתם כאשר שאלתי על המספר שעל ידה. שלא כאבא, שסיפורים כללית לא זרמו ממנו, בפרט על השואה, אמא הייתה בעלת כישרון מספר מובהק מהשורה הראשונה.

לאחר פרישתה בעיקר הקדישה חלק משמעותי מזמנה לנושאת עדות, במסגרות שונות, בהם גם בתי ספר וטלוויזיה. בין סיפוריה היו גם סיפורים על 'סיפורי השואה'.

בעשרים השנים האחרונות, משנה לשנה, הלך נרה של אמא ודעך, הן מבחינה פיזית, אך בעיקר קוגניטיבית.

יכולותיה ליהנות מתחביביה משכבר הימים כקריאה ופתרון תשבצים כמעט שנעלמו לקראת הסוף. הנאתה הגדולה נותרה לפגוש אנשים, הן בטיוליה והן השכנים.

האנשים הטובים, שכנים רחוקים וקרובים כאחד, המשיכו לתמוך בה, לא מעטים מהם כאלה שלא הכירוה בימיה הטובים, במיוחד לאחר פטירתו של אבי ב-2014.

זכתה אמא, ואחי נפתלי, שמר בנאמנות על מסורת השבת בכפר מדי שבוע.

שתי מלאכיות שרת עמדו לימינה של אמא, אימלדה וג'וסלין מהפיליפינים, בדאגה עילאית בשנים האחרונות.

קשה למצוא מילים כדי להודות לכל אלה שעזרו ותמכו באמא בשנים הקשות. בסוף ימיה זכרה אמא מעט מאירועי חייה הדרמטיים. בעיקר זכרה וסיפרה סיפורי ילדות מאושרת. אחד מהספרים החביבים על אמא היה 'מגילת סן מיקלה', לאכסל מונתה. ציטוט בולט מהספר היה 'נוחה בשלום, איש מלחמה זקן וזועם, הקרב תם ונשלם!'. נוחי בשלום על משכרך, אמא. תם סיפור חייך המפעים. אפשר כבר להפסיק לספור.